

พระอัคคีในคคิของคนอินเดียโบราณ

ที่มาและความหมายของศัพท์ว่า อคฺนิ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงอธิบายคำว่า อคฺนิ โดยเทียบคำว่า อคฺติ ในภาษามาลีว่า เป็นคำนามเพศชาย มีความหมายว่า ไฟ, ไฟวงสว่าง¹

เรานำคำ อคฺนิ และ อคฺติ มาใช้ในภาษาไทยทั้งสองคำ แต่ใช้ในรูปคำและความหมายที่ต่างกันคือ เราใช้รูปคำ อคฺนิ เป็น อัคคี ในความหมายเกี่ยวกับสิ่งที่มีรูปร่างตัวตน เช่น ทินอัคคี ในวิชาภูมิศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ ส่วนรูปคำว่า อคฺติ เราใช้เป็นอัคคี และมักจะใช้ในความหมายเกี่ยวกับปรากฏการณ์อันเป็นหน้าที่ของไฟ เช่น อัคคีภัย ได้แก่งันครายที่เกิดขึ้นจากไฟ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่า ภาษาไทยจะใช้คำทั้งสองในรูปคำและความหมายที่แตกต่างกันออกไป แต่ยังมีเค้าความหมายว่า “ไฟ” และ “ไฟวงสว่าง” ของอินเดียทั้งสองคำ ฉะนั้น เพื่อให้ที่มาและความหมายของคำว่า อคฺนิ (agni) มีความละเอียดและกระจ่างแจ้งยิ่งขึ้น ขอนำความเห็นและคำอธิบายของนักปราชญ์ทางภาษาสันสกฤต ตลอดจนหลักฐานที่เกี่ยวข้องมาประมวลไว้ดังนี้

ชาร์ล รอคเวลล์ แลนแมน (Charles Rockwell Lanman) อธิบายคำ อคฺนิ ว่าเป็นคำนามเพศชาย มีความหมายว่า ไฟ, ไฟวงสว่าง, เทพเจ้าแห่งไฟ, ผู้เป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์และเทพเจ้า หรือบางกรณี อคฺนิ คือชุดผู้นำเครื่องบวงสรวงไปยังเทพเจ้า อีกทั้งเป็นผู้คุ้มครองบ้านและชุมชน ตลอดจนเชื่อว่า มีอำนาจในการป้องกันและกำจัดมลทินของมนุษย์

อีกด้วย

¹พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2. (พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2520), หน้า 8.

แลนแมน ได้นำคำ agni ไปเทียบกับคำภาษาละตินว่า Ignis ซึ่งมีความหมายว่า "ไฟ" หรือ "ผู้คล่องแคล่ว" ส่วนที่มาของคำนี้ แลนแมน² สันนิษฐานว่า มาจากธาตุ อชฺ (√ aj) ในความหมายว่า "ขับออกไป" หรือ "เคลื่อนที่ได้อย่างรวดเร็ว" เมื่อนำธาตุ aj ไปรวมกับปัจจัย ni ในภาษาสันสกฤตแล้ว จะได้รูปคำเป็น agni ทั้งนี้ แลนแมน อาจจะใช้แนวเทียบกับคำนามอื่น ๆ ที่เกิดจากการนำธาตุและปัจจัยมารวมกัน ตามหนังสือไวยากรณ์ของ วิลเลียม คิวค วิทนี³ (William Dwight Whitney) ข้อ 1158 เช่น คำว่า วหฺนิ (vahni) การนำไป อสนฺนิ (asni) การกิน และ โยนิ (yoni) กำเนิด เป็นต้น

อาร์เธอร์ แอนโทนี แมกโดเนลล์ (Arthur Anthony Macdonell) อธิบายว่า agni เป็นคำที่มาจากกลุ่มคำภาษาอินเดียนยุโรป อาจเทียบกับคำภาษาละตินว่า Ignis และคำภาษาสโลวาเกียว่า ogni ซึ่งต่างมีความหมายว่า ไฟ ด้วยกันทั้งนั้น

แมกโดเนลล์ ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า agni อาจมาจากธาตุ อชฺ (√ aj) ในภาษาสันสกฤต เมื่อแจกด้วยวิภक्ति บุรุษที่ 1 เอกพจน์ ทมวดปรสโมยบท จะได้รูปกริยาศัพท์เป็น "ajāmi" แปลว่า กระตุ้น, เร่ง, ขับออกไป หรือคล่องแคล่ว ว่องไว พหุจะนำไปเทียบกับความคล่องแคล่ว ว่องไวของธาตุไฟได้⁴ ความเห็นนี้ตรงกับความเห็นของแลนแมน

²Charles Rockwell Lanman, A Sanskrit Reader (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1976), pp. 111-112.

³William Dwight Whitney, Sanskrit Grammar (Delhi: Motilal Banarsidass, 1973), p.433.

⁴A.A. Macdonell, Vedic Mythology (Delhi: Motilal Banarsidass, 1981), p.99.

ส่วนเซอร์โมเนียร์ โมเนียร์-วิลเลียมส์ (Sir Monier Monier-Williams) อธิบายว่า agni เป็นคำนามเพศชาย หมายถึงไฟ, ไฟวงสว่าง, ไฟ 3 ชนิดคือ คารหัตถยะ อาหวนียะ และทักษณะ, จำนวน 3, สุรยเทพ, เทพเจ้าแห่งไฟ, ไฟในท้องและไฟย่อยอาหาร ส่วนที่มาของคำนี้ โมเนียร์-วิลเลียมส์ ถือว่า เป็นคำมาจากธาตุ อคฺ (√ ag) โดยอ้างถึงใน อุณาหิสฺตร⁵ แต่เขามีได้ให้ความหมายของธาตุนี้และแสดงความ เห็น เพิ่ม เติม เกี่ยวกับที่มาของคำนี้ แต่อย่างใด โมเนียร์-วิลเลียมส์ เทียบคำ agni นี้กับคำภาษา ลิขฺวเนียร์ว่า ugnis และคำ ภาษาสโลวานิกว่า ognij

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในหนังสือ The Roots, Verb-Forms and Primary Derivatives of the Sanskrit Language ของวิทนี ซึ่งเป็นคำราเกี่ยวกับรากของคำ รูปกริยาศัพท์ และที่มาชั้นแรกของคำภาษาสันสกฤตที่น่าเชื่อถือได้เล่มหนึ่ง มิได้กล่าวถึงธาตุ ag ไว้เลย แสดงว่า วิทนีคงไม่แน่ใจ หรือไม่เห็นด้วยกับความคิดที่ว่า agni มาจากธาตุ ag นี้ แต่ถ้าหากเราจะค้นที่มาและความหมายของคำ agni จากคัมภีร์สันสกฤตโบราณ เช่น คัมภีร์ พุทธทเวตฺตา (Bṛhaddevatā) คัมภีร์นิชฺนฏฺและนิรุกตะ (The Nighantū and the Nirukta) ก็พอจะนำมากล่าวอ้างได้ดังนี้

คัมภีร์พุทธทเวตฺตา ถือว่า คำว่า agni มาจาก คำว่า ag-re, agra-nī และ angam samnī โดยมีคำอธิบายประกอบว่า "ฤๅษีทั้งหลายสดุติเขาโดยชื่อว่า อคฺนิ เพราะ เขา เกิด ขึ้นก่อนสิ่งอื่น และเพราะ เขา เป็นผู้นำในการบวงสรวง หรือเพราะ เขา รวบรวมร่างของคนเข้าด้วยกัน"⁶

⁵Sir Monier Monier-Williams, A Sanskrit-English Dictionary (London: Oxford at the Clarendon Press, 1978), p.23.

⁶Bṛih.II.24.

jāto yadgre bnūtānām agranīradivare ca yat/
nāmnā samnayate vāṅgam stuto' gniriti sūribnih //

คำอธิบายของคัมภีร์พฤตทเทวดา ข้างต้นนี้สอดคล้องกับคัมภีร์นิรุกตะ บทหนึ่งว่า "พระอัคนีเป็นผู้นำในการบวงสรวงทั้งหลาย . . ." ⁷ ฉะนั้น คำว่า ag ซึ่ง เป็นพยางค์หน้าของ คำ agni คัมภีร์พฤตทเทวดา และคัมภีร์นิรุกตะ ถือว่า มาจากคำว่า agram หรือ agra-nī คำเหล่านี้ต่างก็มีความหมายว่า ผู้นำ, ผู้ก้าวไปข้างหน้า หรือผู้นำหน้า *

ยาสกะ ⁸ (yāska) กล่าวถึงที่มาของคำ agni โดยอ้างคำอธิบายของศากปุนี (śākapūni) อรรถกถาจารย์ทางภาษาสันสกฤตที่สำคัญคนหนึ่งของอินเดียในสมัยโบราณว่า agni มาจากธาตุ 4 ตัว ได้แก่ (1) ธาตุอิ (√ i) ในความหมายว่า "ไป" (2) ธาตุอญฺช (√ añj) ในความหมายว่า "ส่องสว่าง" (3) ธาตุห (√ dah) ในความหมายว่า "เผาไหม้" และ (4) ธาตุนี (√ nī) ในความหมายว่า "นำไป" โดยเอาธาตุดังกล่าวมารวมกันเป็นคำว่า agni ซึ่งเขาอธิบายว่า ตัวอักษร a มาจากธาตุอิ (√ i) อักษร g มาจากธาตุอญฺช (√ añj)

⁷Nir.VII.14

agnirbhavati agram yajñesu . . . /

* ความหมายว่า "ผู้นำหน้า" หรือผู้ก้าวไปข้างหน้า ในคัมภีร์นิรุกตะนี้ ได้รับความนิยมนักเขียนอรรถกถาของอินเดียในสมัยโบราณมาก เช่น ในอรรถกถาของเวทานคสูตรได้มีการอ้างถึงคำว่า agni มาจากคำว่า agra-nī เช่นเดียวกัน (V.Sūtr.I.2.28)

⁸The Nighantū and the Nirukta, trans, Lakshman Sarup (Delhi: Motilal Banarsidass, 1976), p.120.

หรือธาตุหุ (\sqrt{dah}) และเอาธาตุนี้ (\sqrt{ni}) มาประกอบท้ายคำ* เมื่อเป็นศัพท์ agni แล้วมีความหมายว่า ผู้นำ, ผู้ก้าวไปข้างหน้า, ส่องสว่างและแผดเผา

ที่มาและความหมายของศัพท์ agni ตามที่นักปราชญ์ทางภาษาสันสกฤต และคัมภีร์สันสกฤตโบราณอธิบายมา มีประเด็นที่จะนำมาวิเคราะห์ได้ 2 ทางคือ การอธิบายโดยพยายามที่จะให้กลมกลืนหรือเข้ากับหลักไวยากรณ์ภาษาสันสกฤต เช่น คำอธิบายของแลนแมน แมกโคเนลล์ และไมเนียร์-วิลเลียมส์ ทุกท่านอ้างอิงถึงธาตุอฐุ (\sqrt{aj}) บ้างธาตุอคุ (\sqrt{ag}) บ้าง แล้วนำธาตุไปประกอบกับปัจจัยและเกิดเป็นรูปศัพท์ว่า agni นี้ทางหนึ่ง ส่วนอีกทางหนึ่ง เป็นการอธิบายโดยวิธีแยกศัพท์และให้ความหมาย เพื่อให้เข้ากับ เนื้อหาหรือใจความที่ต้องการ เช่น วิธีการของคัมภีร์พฤตท เทวดา และ ศากปฐมิ นักภาษาศาสตร์ในปัจจุบันอาจไม่เห็นด้วยกับวิธีการที่ 2 แต่วงการศาสนา หรือวงการที่อธิบายศัพท์ เพื่อประโยชน์ในการตีความ โดยถือความหมายเป็นหลัก อาจจะได้ว่า วิธีการอธิบายศัพท์หรือการตีความในลักษณะนี้ เป็นการอธิบายความอย่างหนึ่ง**

* คำอธิบายที่มาของคำ agni ของศากปฐมิ เห็นได้ไม่ถนัดนัก เพราะวิธีการนำสระ และพยัญชนะมาจากธาตุต่าง ๆ แล้วนำมาประกอบกันเป็นศัพท์นี้ สระอะ (a) ของธาตุอิ (\sqrt{i}) คงหมายถึง i ในระดับคุณ (guna) คือ i เป็น ay, aya อักษร ค (g) ในธาตุอฐุ ($\sqrt{aṅj}$) ซึ่งไมเนียร์-วิลเลียมส์ ให้ความหมายว่า ส่องสว่าง ฉะนั้นตัว ค (g) คงมาจากธาตุอฐุ ($\sqrt{aṅj}$) ซึ่งเป็นการเปลี่ยนวรรณยุกต์จากตาจุชะ มาเป็นกัณฐชะ (ฐานเกิดคอ) เช่นเดียวกับธาตุรุ (\sqrt{ruj}) ซึ่งมีความหมายว่า "เสียคแห่ง" เป็น โรค (roga) หรือจะถือว่าธาตุหุ (\sqrt{dah}) ในความหมายว่า เผาผลาญ ก็จะต้องถือเอารูป dagdh ที่เป็นนามกิตก์ ค (ta) ปัจจัยและมีตัวอักษร ค (g) อยู่ด้วย ส่วนนิ (ni) มาจากธาตุนี้ (\sqrt{ni}) พอเห็นได้ง่าย

** สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (2524: 7) ทรงเรียกวิธีการอธิบายศัพท์ โดยแยกศัพท์ให้ความหมาย เข้ากับ เนื้อหาธรรมะที่ต้องการว่า สัตถนยะเทียม (Pseudo-Etymology Analysis) วิธีนี้ไม่ได้มุ่งอธิบายภาษาโดยตรง แต่มุ่งอธิบายข้อธรรมะ เช่น ในมังคลัตถปิณโณอธิบายศัพท์ว่า "พาล" มาจาก "พา" แปลว่า "สอง" ประกอบกับจุธาตุ แปลว่า "ตัด" ทั้งสองศัพท์รวมกันแปลว่า ตัดเสียซึ่งประโยชน์ทั้งสอง

ส่วนความหมายของศัพท์ agni นี้ นักปราชญ์และคัมภีร์ดังกล่าวมาแล้ว ส่วนใหญ่มีความเห็นตรงกันคือ มีความหมายว่า ไฟ, ไฟวงสว่าง เทพเจ้าแห่งไฟ และที่น่าสนใจอีกความหมายหนึ่งของศากปุณิ และคัมภีร์พฤตทเวตคา ที่ว่า agni คือผู้นำหน้า หรือผู้นำในการบวงสรวง ซึ่งอาจนำไปเทียบได้กับบทสวดสรร เสริญพระอัคนี ในคัมภีร์ฤคเวทบทหนึ่งว่า "ข้าฯ ขอสรร เสริญพระอัคนี เทพผู้เป็นฤควิษ ผู้เป็นปุโรหิตแห่งการบวงสรวง"⁹

ทั้งหมดนี้ เป็นข้อสรุปเกี่ยวกับวิธีการอธิบายศัพท์ และตีความหมายของศัพท์โดยถือเอาความหมายทางศาสนาเป็นหลัก

พระอัคนีในทัศนะของคนอินเดียโบราณ

ชาวอินเดียโบราณพยายามอธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่อยู่รอบตัว ว่าเป็นการแสดงออกของผู้มีอำนาจที่แฝงอยู่ในธรรมชาติ ได้เรียกผู้ทรงอำนาจเหล่านี้ว่า เทพและเทวี เทพและเทวีเหล่านี้มีอยู่จำนวนมากองค์ด้วยกัน เช่น ดวงอาทิตย์ซึ่งเขาสมมุติให้เป็นสุรย เทพพระอินทร์ เป็น เจ้าแห่งปรากฏการณ์ที่ชาวอินเดีย เห็นอยู่ เป็นประจำในขณะที่ฝนกำลังจะตก พระอัคนี เป็น เทพเจ้าแห่งไฟ อุษส หรืออุษาเทวี เป็น เทวีแห่งแสง เงินแสงทองในยามรุ่งอรุณ ก่อนหน้าที่สุรย เทพจะปรากฏขึ้นบนท้องฟ้า

เทพและ เทวี เหล่านี้ ชาวอารยันสร้างขึ้นตามจินตนาการของตน โดยมีลักษณะคล้ายคลึงกับมนุษย์ แต่มีลักษณะที่เด่นกว่ามนุษย์ เป็นพิเศษ เช่น มีลักษณะที่น่าเกรงขาม หรือมีอิทธิฤทธิ์สามารถบันดาลให้คุณแก่ผู้สวดสรร เสริญยกย่องนับถือ บางองค์มีความอ่อนโยน และน่ารัก เช่น อุษาเทวี ผู้มีความกรุณาสมกับที่เป็น เทวีแห่งแสง เงินแสงทองในยาม เช้าครู่ เป็นต้น

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ฤๅษีผู้จนาคัมภีร์ฤค เวทซึ่งถือว่าเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาของชาวอารยันนั้น อพยพมาจากทางทิศตะวันตกเฉียง เหนือของอินเดียปัจจุบัน บางส่วนของผู้อพยพได้ไปอยู่ดินแดนที่เป็นประเทศอิหร่าน ในปัจจุบัน ส่วนที่เหลือได้อพยพไปทางตะวันออกและ

⁹RV.I.I.I.

agnimīle purohitam yajñasya devamrtvijam /

มาตั้งหลักแหล่งอยู่ในอินเดีย ชาวอินเดียเหล่านี้ คงมีความผูกพันกับไฟมาก่อนแล้วแต่โบราณ เพราะนอกจากจะเดินทางจากดินแดนที่หนาวเย็นซึ่งต้องใช้ไฟเพื่อความอบอุ่นแล้ว ยังต้องการไฟ เพื่อแสงสว่าง หุงหาอาหาร ตลอดจนเพื่อรักษาความปลอดภัยจากเหล่าสัตว์ร้ายต่าง ๆ แสงแดด คือความอบอุ่นหรือผู้ประทอนสายตาให้แก่พวกเขา ชาวอารยันจึงสร้างสุรย เทพและอัคินขึ้นมาในจินตนาการ ในที่สุด สุรย เทพและอัคินได้กลายเป็นเทพที่ชาวอารยันรักและเคารพยิ่ง

สุรย เทพ เป็นเทพที่ชาวอารยันเอือมไม่ถึง เพราะอยู่บนฟ้า แม้ว่าสุรย เทพจะเคลื่อนตัวต่ำลงมาในเวลาเย็น แต่ก็หายลับไปในมหาสมุทรที่มนุษย์ไม่อาจ เข้าถึงได้ เช่นเดียวกัน แต่ลักษณะหลายอย่างของสุรย เทพนั้นมีอยู่ในไฟที่ชาวอินเดียรู้จักคือทั้งแสงสว่าง ความอบอุ่น ตลอดจนความสามารถในการเผาผลาญสิ่งต่าง ๆ ชาวอินเดียจึงถือว่า ไฟที่พวกเขารู้จักอย่างแท้จริงคือปรากฏการณ์อันหมายถึงอำนาจของ เทพองค์หนึ่งคือ อคิน ซึ่งต่อไปในวิทยานิพนธ์นี้จะเรียกว่า พระอัคิน

ดังกล่าวมาแล้วว่า อคิน เป็นคำที่พัฒนามาจากคำของกลุ่มภาษาอินเดยูโรปกหลายมาเป็นคำภาษาสันสกฤตโดยสมบูรณ์ เพราะการบูชาไฟภายใต้ชื่อนี้เป็นของอินเดียอย่างแท้จริง และหากเราจะมองย้อนกลับไปในสมัยอารยันช่วงแรก คือเมื่อชาวอินเดียยังมีได้แยกจากชาวอิหร่านไฟดวงสว่างหรือพิธีบูชาไฟโดยการใส่ เครื่องสังเวลงไปในไฟนั้น ได้พัฒนาขึ้นมาโดยเทพที่มีชื่อเรียกว่า อธรรวัน (atharvan) ครั้งนั้น คำว่า อคิน อาจเป็นบุคลาธิษฐานของ เทพเจ้าอยู่ข้าง แต่อาจจะยังไม่ถือว่า เป็นเทพเจ้าที่สำคัญนัก ต่อมาในสมัยอารยันช่วงหลัง คือหลังจากที่ชาวอินเดียเริ่มอพยพเข้ามาในอินเดียแล้ว อคินได้กลายเป็นเรื่องสำคัญ และเป็นศูนย์กลางของการบูชาไฟของชาวอารยันและอาจเป็นไปได้ว่า อคิน ได้เป็นบุคลาธิษฐานของ เทพเจ้าแต่ครั้งนั้น*

* แมกโดเนลล์ (Macdonell, 1981: 99) เข้าใจว่า "ในสมัยที่ชาวอารยันยังรวมอยู่กับอินเดยูโรปนั้นอคิน (ไฟ) น่าจะยังไม่มีบุคลาธิษฐานของ เทพเจ้า หรือหากจะมีก็อยู่ในลักษณะที่เลือนลาง เค็มที่"

เมื่อพระอัคนีเป็นบุคลาธิษฐานของเทพเจ้าขึ้นมา ชาวอารยันได้ให้ความเคารพ
นับถือและบูชาดวงสรวง โดยถือว่า พระอัคนีเป็นเทพผู้ฉลาด ทรงพละทานภาพ และมีทิชานุภาพ
สามารถบันดาลสิ่งต่าง ๆ เช่น ให้ความร้อน หรือแสงสว่าง หรือแม้กระทั่งสามารถประทาน
ความรู้ ทรัพย์สมบัติ ตลอดจนลูกหลานแก่ผู้บูชาดวงสรวงพระองค์

พระอัคนีในรูปของไฟในปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ 3 ลักษณะ

แนวคิดเรื่องการแบ่งจักรวาลของชาวอารยันในสมัยพระเวท มี 2 นัย คือ นัยที่ 1
จักรวาลถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วนได้แก่ สวรรค์และโลก นัยที่ 2 ถือว่า จักรวาลมี 3 ส่วน คือ
สวรรค์ บรรยากาศ และโลก (พื้นดิน)

ปฐิวิ (prthivi) หรือโลก คือส่วนที่สมมุติว่าอยู่เบื้องล่าง หรือส่วนที่เป็นพื้นดิน
ภูเขา อันเป็นที่อยู่ของสิ่งทั้งปวง เมื่อกล่าวในแง่เทพนิยาย โลกได้เกิดขึ้นจากเท้าของปฐมสัศว
ผู้มีร่างใหญ่โต เรียกว่า ปुरुษะ¹⁰ (purusa)

อนตริกษุ (antariksa) หรือบรรยากาศคือส่วนที่อยู่เหนือพื้นดินโลกขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง
เป็นส่วนที่สมมุติว่า เป็นที่ว่างเปล่าทั้งหมด หรือ เป็นอากาศ ชาวอารยันเรียกจักรวาลส่วนนี้ว่า
ทะเล หรือ มหาสมุทร เพราะถือว่า เป็นที่อยู่ของน้ำ บางทีมีบรรยายว่า มีลม ผน หรือก้อน เมฆ
อยู่ในส่วนนี้ ชาวอารยัน เมื่อบมองขึ้นบนฟ้า เห็นกลุ่ม หรือก้อน เมฆที่ลอย เวียนไปมา มีรูปลักษณะ

¹⁰RV.X.90.14

MundUp.II.1.4

asya padbhyām prthivī /

แนวคิดเรื่องโลกเกิดจากเท้าของปुरुษะ (purusa) เป็นแนวคิดหนึ่งในหลาย ๆ
แนวคิด ในวรรณคดีสันสกฤต เช่น บ้างก็ว่า โลกได้เกิดขึ้น เมื่อพระอินทร์ค้ำน้ำใสและ
พระองค์มีร่างกายใหญ่มาก พ่อแม่ (ฟ้าและดิน) ได้แยกออกจากกัน บ้างก็ว่า เดิมทีนั้นมีทริชยครรภ
(ไข่มอง) ต่อมาไข่มองแตกออกเป็น 2 ภาค ส่วนบนเป็นฟ้า ส่วนล่างเป็นดิน (ChUp.III.19.1-4)

ต่าง ๆ ก็กล่าวว่า ในบรรยากาศมีภูเขา มีมหาสมุทร และโค สิ่งเหล่านี้อาจเป็นมุคลาธิษฐานของก้อนเมฆ คือโคที่จับน้ำไว้ น้ำฝนที่โปรยปรายลงมายังโลกคือน้ำซึ่งถือว่าเป็นน้ำนมของโคนั้นนั่นเอง¹¹

เทยาสฺ (dyāus) หรือสวรรค์ คือส่วนที่สมมุติว่าอยู่สูงขึ้นไปจากบรรยากาศอีกชั้นหนึ่ง เป็นส่วนที่มีแสงสว่าง ความ เรืองรองมาก บางครั้ง เรียกจักรวาลส่วนนี้ว่า วโยมัน (vyoman) หรือฟ้า เพราะมีความ เรืองรองหรือแสงสว่าง จักรวาลส่วนนี้แบ่งออกเป็น 3 ส่วน เรียกว่า ครีโรจนา (tirocanā) ได้แก่ ส่วนที่เรืองรองสูงสุด ตรงกลาง และต่ำสุด¹²

จักรวาลทั้ง 3 ส่วนที่แบ่งออกไปนั้น ส่วนที่ชาวอารยันกล่าวถึงบ่อยครั้งได้แก่ สวรรค์และโลก ซึ่งเป็นนามธรรมคู่กัน ถึงแม้ว่า จักรวาลทั้ง 2 ส่วนนี้มีระยะทาง* ที่อยู่ห่างกันมาก ในวรรณคดีสันสกฤต คำว่า โรทสี (rodasī) โภษณี (kṣonī) และ ทฺยวาวปฤถิวี (dyāvāpṛthivī) ล้วนเป็นชื่อของสวรรค์และโลก

¹¹ Macdonell, Vedic Mythology, p.10.

¹² Ibid., p.9.

* ในคัมภีร์ฤคเวท ไม่มีหลักฐานเกี่ยวกับระยะทางที่สมมุติขึ้นระหว่างสวรรค์และโลกที่แน่นอนว่า อยู่ห่างกันเท่าไร แต่ก็มีข้อความที่กล่าวไม่ชัดเจนว่า "แม้แต่นกทั้งหลายก็ไม่สามารถจะบินถึงที่อยู่ของพระวิษณุ (พระอาทิตย์) ได้" (RV.I.155.5) ส่วนคัมภีร์อิทธรรพเวทกล่าวว่า "นกสี เหลืองมีปีก 2 ปีก บินถึงสวรรค์ใช้เวลา 1000 วัน" (AV.X.8.18) คัมภีร์โอดเรยพราหมณะอธิบายว่า "โลกและสวรรค์อยู่ห่างกัน เปรียบได้กับการเดินทางของม้า 1000 วัน" (AitBr.II.17.8) คัมภีร์พราหมณะอีกเล่มหนึ่ง กล่าวไว้ชัดเจนว่า "สวรรค์และโลกอยู่ห่างกันเท่ากับระยะที่โค 1000 ตัว มายืนต่อกันขึ้นไป" (PBr.XVI.8.6).

เมื่อชาวอารยันแบ่งจักรวาลออกเป็น 3 ส่วนดังกล่าวมาแล้ว ปรากฏการณ์ที่เรียกว่า พระอัคนีก็มีอยู่ในส่วนทั้ง 3 ของจักรวาลด้วย ฉะนั้น พระอัคนีในคติของคนอื่น เคยจึงอยู่ในรูปของไฟ 3 ลักษณะ ได้แก่ไฟบนโลก บรรยากาศ และสวรรค์ และมีลักษณะการที่แตกต่างกัน และคล้ายคลึงกันดังนี้

ก. พระอัคนีบนโลก

ชาวอารยันแบ่งพระอัคนีบนพื้นโลกออกเป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

1. เลากิกาคณี (lāukikāgni) หรือไฟประจำโลก พระอัคนีลักษณะนี้เป็นที่รู้จักกันทั่วไป เพราะเป็นไฟธรรมดาและชีวิตประจำวัน เช่น การหุงต้มอาหาร ความอบอุ่นและแสงสว่างในยามค่ำคืนขึ้นอยู่กับไฟชนิดนี้ พระอัคนีชนิดนี้เกิดขึ้นจากการที่คนนำไม้สีไฟ 2 ชิ้น มาสีกัน แต่มีบางกรณีที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ไฟไหม้ป่า เป็นต้น

ไม่ว่าพระอัคนีจะเกิดขึ้นมาในลักษณะใดก็ตาม สิ่งที่จัดว่าเป็นคุณสมบัติสำคัญของพระอัคนี ได้แก่ ความสว่างและความร้อน ฤๅษีผู้รจนาคัมภีร์ฤคเวท เมื่อจะกล่าวถึงพระอัคนีในลักษณะที่เกี่ยวกับคุณสมบัตินี้ เช่น เมื่อสังเกตเห็นพระอัคนีกำลังลุกไหม้มีสีแดงก็กล่าวว่า พระอัคนีมีรูปทอง มีรัศมีรุ่งเรือง เป็นต้น ในบางครั้ง ฤๅษีได้นำแสงของพระอัคนีไปเปรียบกับความงามของอุษาเทวี แสงพระอาทิตย์ และสายฟ้าแห่งเมฆฝนแล้วบรรยายหน้าที่ของพระอัคนีว่า พระองค์ส่องสว่างและกำจัดความมืด¹³

นอกจากจะพูดถึงแสงพระอัคนีแล้ว ฤๅษียังได้พูดถึงเสียงพระอัคนีด้วย เสียงพระอัคนีเปรียบได้กับเสียงลมหรือเสียงสายฟ้าแห่งเมฆฝน¹⁴ บางครั้งบรรยายว่าเสียงของพระอัคนีคล้ายเสียงร้องของโคผู้ เช่น ในขณะที่พระอัคนีกำลังไหม้ป่า เป็นต้น¹⁵ นอกจากนี้ คัมภีร์ฤคเวทยังได้เพ่งเล็งถึงอำนาจและผลที่เกิดขึ้นในธรรมชาติของพระอัคนี เช่น ตอนที่พระองค์ผ่านไปตามทุ่งหญ้าหรือป่า

¹³RV.X.91.4-5

¹⁴RV.V.25.8

RV.VI.3.6

¹⁵RV.I.94.10

พระองค์จะตัดหญ้าหรือสิ่งต่าง ๆ ให้โล่งเตียน ซึ่งเปรียบได้กับการตัดผมและโกนหนวดของคน คัมภีร์ฤค เวทกล่าวไว้ว่า พระอัคนีคือช่างตัดผมโกนหนวดโลก¹⁶

ปรากฏการณ์เหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็นประกาย ควิน แสง และเสียงของพระอัคนีจะมีลักษณะ พิเศษ คือไม่มีใครจะจับหรือคร่ำมาได้¹⁷ ซึ่งหมายถึงอำนาจอัน เป็นคุณสมบัติประจำตัวพระอัคนีนั้นเอง

2. โหดราคฺนี (hotrāgni) หรือไฟในพิธีกรรม ชาวอารยันมิได้มองพระอัคนี ในแง่ที่เป็นไฟในปรากฏการณ์ทางธรรมชาติเท่านั้น แต่ยังมองลึกซึ่งออกไปถึงอำนาจของพระอัคนี ในทางศาสนาด้วย ความเชื่อทางศาสนาประการหนึ่งของชาวอารยันคือพิธีกรรมบวงสรวง เทพเจ้า ที่คนนับถือด้วย เครื่องสังเวทพร้อมทั้งสวดสฤติอันวอนเทพเจ้า

พิธีกรรมบวงสรวงเทพเจ้า โดยการใส่เครื่องสังเวทลงไปในไฟนั้น ชาวอารยันคงเคย ทำมาแล้วตั้งแต่สมัยที่ยังไม่อพยพเข้ามาในอินเดีย เพราะทั้งกริช อิตาลี และอิหร่าน ต่างก็มี ประเพณีสาดหรือเทเครื่องสังเวทลงไปในไฟ แต่อาจจะยังไม่มีระเบียบหลักเกณฑ์มากนัก¹⁸

ครั้นต่อมาในสมัยพระเวท พิธีกรรมเกี่ยวกับไฟได้มีระเบียบแบบแผน หรือเป็นระบบขึ้นมา โดยมีบุคคลคนหนึ่ง เรียกว่า ฤษี เป็นผู้กำหนดรูปแบบพิธีกรรม (ṛsikṛtam rūpam) รวมทั้งเป็นผู้ ดำเนินการเกี่ยวกับพิธีกรรมดังกล่าว โดยมีไฟ หรือพระอัคนีเป็นสื่อกลางติดต่อระหว่างเทพเจ้าและ มนุษย์ แต่มีบางกรณีที่คนทั่วไปสามารถจัดเองได้โดยไม่ต้องอาศัย พระ หรือฤษี เป็นผู้นำ ฉะนั้น เราอาจแยกไฟในพิธีกรรมของชาวอารยันออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 2 ประเภทคือ

2.1 เศราคาคฺนี (srāutāgni) หรือไฟเศราตะ ได้แก่ไฟที่มีพื้นฐานมาจาก คัมภีร์สฤติ (śruti) หรือพระเวท เป็นไฟบวงสรวงหลัก 3 ชนิดของชาวอารยัน ได้แก่ คารหัตยะ (gārhapatya) อาหวนียะ (āhavanīya) และทักษิณะ (dakṣina) ไฟเหล่านี้ส่วนใหญ่จะมี

¹⁶ RV.I.65.4

RV.X.142.4

¹⁷ RV.VIII.23.1

¹⁸ Macdonell, Vedic Mythology, p.99.

พราหมณ์เป็นผู้ควบคุมพิธีกรรมและมีระเบียบหลักเกณฑ์ในคัมภีร์ เสรตสูตร¹⁹

2.2 สมาธาคปิ (smārtāgni) หรือไฟสมาธะ ไฟสมาธะนี้มีพื้นฐานมาจากคัมภีร์สมฤติ (smṛti) เป็นไฟที่เกี่ยวกับธรรม เนียมประ เหมิ คนอาจจัดขึ้นเองได้โดยไม่ต้องอาศัยพราหมณ์ หรือฤษี เป็นผู้ดำเนินการให้ เช่น พิธีขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน และโอกาสอื่น ๆ ไฟสมาธะนี้มีระเบียบหลักเกณฑ์ในทางปฏิบัติในคัมภีร์สูตรต่าง ๆ เช่น คฤทยสูตร²⁰ เป็นต้น

ฉะนั้น ไฟในพิธีกรรมของชาวอารยันจึงมีฐานะเป็นพิเศษ ไม่เหมือนไฟในชีวิตประจำวัน ดังกล่าวมาแล้ว ทั้งนี้ ชาวอารยันถือว่า พระอัคนีคือเทพแห่งการบวงสรวง

ข. พระอัคนีในบรรยาภาส

ดังกล่ามาแล้วว่า ชาวอารยันได้สมมุติเอาส่วนที่เป็นช่องว่างหรือส่วนที่เป็นอากาศซึ่งอยู่เหนือพื้นดินขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งว่า เป็นบรรยาภาส เพราะเป็นที่อยู่ของสิ่งที่หว่ามัวและก้อน เมฆ จึงเรียกว่า ราชัส²¹ (rajas)

ปรากฏการณ์ที่สำคัญที่เกิดขึ้นในบรรยาภาสซึ่งชาวอารยันสังเกตเห็นเป็นประจำ ในขณะที่ฝนกำลังจะตก คือฟ้าแลบ ฟ้าร้อง และในบางขณะก็มีฟ้าผ่าด้วย ชาวอารยันเรียกปรากฏการณ์เหล่านี้ 3 ชื่อ คือวิหฤต วัชระ และอัคนี คำทั้ง 3 มีความหมายว่า สายฟ้าหรือไฟแห่งฟ้า ในทางศาสนา คำเหล่านี้เป็นชื่ออาวุธของพระอินทร์ผู้เป็นเทพนักรบในสมัยพระ เวท เมื่อพระอินทร์ได้ต่อสู้กับวฤตระ (vrtra) ซึ่งเป็นศัตรูร้ายแรงของชาวอารยัน เพราะนอกจากจะบังแสงพระอาทิตย์แล้วยัง เป็นตัวการสำคัญในการกักเก็บน้ำฝนไว้ด้วยปรากฏการณ์ที่แข็งแกร่งด้วยพระอินทร์ต้องใช้อาวุธสำคัญขว้างไปทำลายปรากฏ (vala) ของวฤตระ อาวุธเหล่านี้เมื่อพระอินทร์ขว้างไปกระทบกับปรากฏดังกล่าว จะเกิดมีแสงและเสียงเป็นลักษณะสำคัญ จะเห็นได้จากฟ้าแลบ ฟ้าร้อง หรือฟ้าผ่า จะมีแสงแวบวาบและเสียงดังกึกก้องเสมอ เมื่อชาวอารยัน

¹⁹ Ramashraya Sharma, A Socio-Political Study of the Vālmiki Rāmāyana (Delhi: Motilal Banarsidass, 1971), p.164.

²⁰ ibid., p. 165.

²¹ Macdonell, Vedic Mythology, p.10.

สิ่ง เกิด เห็นปรากฏการณ์เหล่านี้มีคุณสมบัติ เช่นเดียวกับไฟที่ตนรู้จัก จึงถือว่า พระอัคนีมีอยู่ใน
บรรยากาศ ด้วย

ค. พระอัคนีในสวรรค์

ในสวรรค์หรือฟากฟ้า มีปรากฏการณ์ที่สามารถเห็นได้ คือไฟดวงใหญ่ หรือ เป็น
ที่รู้จักกันว่า ดวงตะวัน หรือสุรย เทพ ผู้มีลักษณะการโคจรที่ตายตัว คือจะปรากฏขึ้นในตอนเช้า
ทางทิศตะวันออกถึงจุดสูงสุดบนท้องฟ้า ในเวลาเที่ยงวัน ต่อจากนั้นก็ค่อย ๆ เคลื่อนไปทาง
ทิศตะวันตก และลับขอบฟ้าไปในเวลาเย็น วรรณคดีสันสกฤต เรียกสุรย เทพตอนนี้ว่า มารดาณฑะ
(mārtāṇḍa) แปลว่า ไข่ตาย ในเวลากลางคืนเมื่อสุรย เทพหายไป โลกจะตกอยู่ในความมืด
และแม้ว่าจะมีแสงสว่างจากดวงจันทร์ เป็นครั้งคราวก็หาเพียงพอไม่ ในเวลารุ่งเช้าก่อนที่สุรย เทพ
จะปรากฏขึ้น จะมีแสงเงินแสงทองปรากฏขึ้นมาก่อน* แสงเงินแสงทอง เหล่านี้มีความสวยงาม
ยิ่งนัก ชาวอารยันจึงสมมุติให้เป็นเพศหญิงชื่อว่า อุษา เทวี เนื่องจากอุษา เทวี เกิดขึ้นก่อนสุรย เทพนี้
ประการหนึ่ง และสุรย เทพติดตามอุษา เทวีไปอย่างใกล้ชิด เหมือนชายหนุ่มติดตามหญิงสาว²²
ประการหนึ่ง คัมภีร์ฤค เวทจึงกล่าวว่ อุษา เทวี เป็นคนรักของสุรย เทพ²³

ความ เชื่อ เรื่องพระอัคนี 3 ลักษณะมีอยู่ในจักรวาลทั้ง 3 ส่วนดังกล่าว ไม่ใช่เรื่องใหม่
แม้คัมภีร์ฤค เวทก็กล่าวว่ "ด้วยบทสวดนี้ ทวยเทพในสวรรค์ให้กำเนิดพระอัคนีผู้ยังสวรรค์และโลก
ให้เต็มด้วยศักดิ์ของพระองค์ เทพเหล่านั้นทำพระอัคนีให้ปรากฏในภพทั้งสาม พระอัคนีบ่ารุง เลี้ยง
พิชทุกชนิดให้เจริญขึ้นมา"²⁴

* ก่อนหน้าที่อุษา เทวี ผู้เป็น เทวีแห่งแสงเงินแสงทองจะปรากฏขึ้นมานั้น จะมีปรากฏการณ์
ของ เทพอัสวิน คือกึ่งมืดกึ่งสว่าง เกิดขึ้นก่อนแล้วจึงตามมาด้วยแสงอุษา เทวี แสงสีทองของ เทพสวิดฤ
และแสงแรงโรจน์ของสุรย เทพตามลำดับ (ศักดิ์ศรี แย้มนัคดา, 2515: 116).

²²RV.1.115.2

²³RV.VII.75.5

²⁴RV.X.88.10

stomena hi divi devāso agnimajījanañchaktibhī rodasīprām /
tamū akr̥vantredhā bhuvē kam sa osadhīh pacati visvarūpāh //

พระอัคนี ๓ ลักษณะในบทสวดนี้ หมายถึงพระอัคนีในสวรรค์ บรรยายภาคและพระอัคนีบนพื้นโลก ซึ่งต่างก็เป็นรูปของพระอัคนี

พระราชนิพนธ์ตอนหนึ่งในมัทนพาทศาคำฉันท์ในพระบาทสมเด็จพรมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว บรรยายพระอัคนี ๓ ลักษณะดังกล่าวไว้ดังนี้

๐ อ้าองค์พระอัคนี เป็น เอกอุคมใน	พระวราศรีประภาไส หุดกิจพิธีการ
๐ ข้าขอประณตองค์ ทุกภาคพิเศษมาน	สุระทั้ง ๗ ครีเสถาน มนมุง ๗ การยัญ
๐ หนึ่งคือสุรียแจ่ม ส่องโลกมนุษย์นั้น-	สุจรัส ๗ ภูมิสวรรค์ ทะนุระอุระอุกาย
๐ ที่สองประกายปรา- คือวิษณุโชติฉาย	กะฐะในนระภายราย รุจิแลบ ๗ เมฆา
๐ ที่สามก็คือไฟ เพื่อกอบสุภักษา	นระก่อ ๗ เคหา และประกอบพะสิขุน
๐ องค์นี้แหละได้ เขียว พร้อมด้วยมโนมูล	พระเสด็จ ๗ แทนคุณท์ ²⁵ จะกระทำหุดการา

พระราชนิพนธ์นี้ บรรยายสรุปพระอัคนี ๓ ลักษณะ ในคัมภีร์ฤคเวทได้อย่างชัดเจนมาก โดยเฉพาะ พระอัคนีลักษณะที่ ๓ คือพระอัคนีบนโลก นอกจากจะเป็นไฟใช้ประจำทุก ๆ บ้านแล้วยังเป็นไฟวงสว่างด้วย

อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวถึงลักษณะอันเป็นคุณสมบัติส่วนรวมแล้ว ไฟ ๓ ลักษณะ มีคุณสมบัติร่วมกันคือ แสงสว่าง และความร้อน แต่มีชื่อแยกออกไปมากมาย บ้างก็ว่า สุริยะ บ้างก็ว่า วิษณุ บ้างก็ว่า อัคนี ทั้งนี้ ชาวอารยันเรียกชื่อไฟแต่ละแห่งให้ต่างออกไปก็เพื่อให้สามารถมองเห็นหน้าที่และคุณสมบัติของไฟแต่ละแห่ง กล่าวคือ พระอัคนีในสวรรค์มีความรุ่งเรือง

²⁵ พระบาทสมเด็จพรมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, บทละครชุดคำฉันท์เรื่องมัทนพาทศ
และบทละคร เรื่องท้าวแสนปม (พระนคร: โรงพิมพ์ศิลปบรรณาการ, 2513), หน้า 108-109.

สุกใส สวยงาม ทำหน้าที่ส่องสว่างแก่สวรรค์และโลก จึงมีชื่อว่า อคฺนิ สุจิ (agni 'suci)
 พระอักฺนิในบรรยากาศ เป็นเจ้าแห่งพืชพันธุ์ทั้งหลาย อันหมายถึงปรากฏการณ์แห่ง เมฆฝนที่ตกลงมา
 บำรุงเลี้ยงพืชพันธุ์ จึงมีชื่อว่า อคฺนิ วนสฺปติ (agni vanaspati) ส่วนพระอักฺนิบนโลกชาว
 ชาวอารยันถือว่าเป็นเทพวิสุทธิ์ ซึ่งหมายถึงการเผาไหม้สิ่งต่าง ๆ ตลอดจนสามารถป้องกันและ
 บิดเบือนความชั่วร้ายของมนุษย์ให้หมดไปจึง เรียกว่า อคฺนิ ปวมานะ²⁶ (agni pavamāna)

นอกจากนี้ พระอักฺนียังมีชื่อเรียกต่างออกไป เช่น พระอักฺนิบนโลก เรียกว่า อคฺนิ
 พระอักฺนิในบรรยากาศ เรียกว่า ซาด เวทฺส และพระอักฺนิในสวรรค์ เรียกว่า ไวศวานระ
 ดังข้อความในคัมภีร์ฤทฺทเทวดา กล่าวว่า "ฤๅษีทั้งหลายสรรเสริญ เขาด้วยบทสวดทั้งหลายว่า
 อคฺนิในโลกนี้ ซาด เวทฺสในบรรยากาศ และไวศวานระในสวรรค์"²⁷

ชื่อเหล่านี้ ล้วนแต่บรรยายลักษณะอัน เป็นคุณสมบัติและหน้าที่ของพระอักฺนิในส่วนต่าง ๆ
 ของจักรวาล

พระอักฺนิในรูปของสิ่งต่าง ๆ อีก 8 ลักษณะ

ชาวอารยันได้ให้ความสำคัญแก่พระอักฺนิมาก จะเห็นได้จากคัมภีร์สันสกฤตในสมัยหลัง
 คัมภีร์ฤคเวท โดยเฉพาะคัมภีร์พราหมณะ ความคิดเรื่องรูปของพระอักฺนี้ได้ขยายออกไป กล่าวคือ
 แทนที่พระอักฺนิจะเป็นไฟ 3 ลักษณะหรืออยู่ในไฟ 3 รูปเท่านั้น แต่รูปกลับมีเพิ่มขึ้นถึง 8 รูปได้แก่
 รูปพระ สรรพะ ปศุปติ อฺคระ อคฺนิ ภาวะ มหาเทวะ และอัสานะ

²⁶ Brih.I.66

ihāisa pavamāno'gnirmadhyamo' gnirvanaspatiḥ /
 amuṣminneva viprāistu loke' gniḥ 'sucirucyate //

²⁷ Ibid.,67

ihāgni bhūtastvṛṣibhirloke stutibhirīlitaḥ /
 jātavedā stuto madhye stuto vāisvānaro divi //

พระอัคนีอยู่ในรูปของสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ หลังจากที่เกิดมาแล้ว ไม่มีชื่อ พระอัคนีได้เข้าไปหาพระประชาบดีเพื่อขอชื่อ พระประชาบดีได้ตั้งชื่อให้พระอัคนีถึง 8 ครั้ง และ 8 ชื่อ พระอัคนีจึงพอใจ ดังมีใจความสังเขปของเรื่องในคัมภีร์ศคปดพราหมณะ ดังนี้

เมื่อแผ่นดินสำหรับรองรับสัตว์โลกเกิดขึ้นแล้ว เจ้าแห่งสัตว์โลก (พระประชาบดี) เป็นพ่อข้าน (สามี) มีนางอุษาเทวี เป็นภรรยา ในครั้งนั้น สัตว์โลกเหล่านั้นเป็นฤดูแล (rtavas) เจ้าแห่งสัตว์โลกเป็นปี (samvatsaras) สัตว์โลกและเจ้าแห่งสัตว์โลกคือปีนั้นได้ทะลุช่องลงไปนางอุษาเทวี ค่อมารกษัตริย์คนหนึ่ง* ได้เกิดขึ้นมาในปี กุมารร้องไห้เข้าไปหาพระประชาบดี โดยอ้างว่า บาปของเขายังมีอยู่และไม่มีชื่อ กุมารได้ขอให้พระประชาบดีตั้งชื่อให้²⁸

พระประชาบดีจึงตั้งชื่อให้กุมาร 8 ชื่อ และชื่อทั้ง 8 ถือว่าเป็นรูปของพระอัคนี ดังมีคำอธิบายในคัมภีร์ศคปดพราหมณะ ดังนี้

1. รูปของรุทระ รุทระ มีความหมายว่า ร้องไห้ เมื่อพระอัคนีเกิดมาแล้ว ร้องไห้เข้าไปหาพระประชาบดี พระประชาบดีตั้งชื่อแรกให้เขาว่า รุทระ พอพระประชาบดีตั้งชื่อนี้ พระอัคนีได้กลายเป็นรูปรุทระนั้น เพราะพระอัคนี คือรุทระ²⁹ . . .

2. รูปของสรรหะ สรรหะ ตามรูปศัพท์แปลว่า สิ่งทั้งปวง เป็นชื่อที่ 2 ที่พระประชาบดีตั้งให้พระอัคนี พอตั้งชื่อสรรหะ น้ำได้กลายเป็นรูปของพระอัคนี เพราะสิ่งนี้ทั้งหมด

* กุมาร ในที่นี้เป็นชื่อของพระอัคนี มัวร์ (Muir, 1976: 341n) ได้อ้างถึงข้อสังเกตของ Weber (Indische Studien, II.302) ว่ากุมาร คงหมายถึงพระอัคนีในคัมภีร์ฤคเวท มณฑลที่ 5 (RV.V.2.1)

²⁸ SBr.VI.1.3

²⁹ SBr.VI.1.3.10

tamabravidrudro'sīti / tadyadasya
tannāmākarodagnistadrūpamabhavadagnirvāi rudro yadarodittasmādrudrah
so'braviḥjyāyān vāi ato'si dhehyeva me nāmeti //

เกิดจากน้ำ³⁰ . . .

3. รูปของปศุบัติ ปศุบัติ ตามรูปศัพท์แปลว่า ผู้เป็นเจ้าของสัตว์เลี้ยง แต่คัมภีร์ ศตปถพราหมณะหมายถึงพืช พอดีข้อนี้เป็นชื่อที่ 3 พืชทั้งหลายได้กลายเป็นรูปของพระอัคนี เพราะพืชทั้งหลายคือ ปศุบัติ และเมื่อสัตว์กินพืชแล้วย่อมจะเกิดความแข็งแรง³¹ . . .

4. รูปของอุคระ อุคระ ตามรูปศัพท์มีความหมายว่า ธุร้าย รุนแรง ในที่นี้หมายถึง ลม พอดีข้อนี้เป็นชื่อที่ 4 วายุได้กลายเป็นรูปพระอัคนี วายุนั้นเองคือ อุคระ³² . . .

5. รูปของอัคนี อัคนี มีความหมายว่า สายฟ้า พอดีข้อนี้เป็นชื่อที่ 5 สายฟ้า ได้กลายเป็นรูปของพระอัคนี³³ . . .

^{30'} SBr.VI.1.3.11

tamabravītsarvo' sīti tadyadasya
tannāmākarodāpastadrūpamabhavannāpo vai sarvo' dbhyo hīdam sarvaṃ
jāyate so' . . . //

^{31'} SBr.VI.1.3.12

tamabravītpasupatirasīti / tadyadasya
tannāmākarodosadhayastadrūpamabhavannośadhayo vai
pasupatistasmāyadā pasava ośadhīrlabhante' tha patīyanti so' . . . //

^{32'} SBr.VI.1.3.13

tamabhavidugro' sīti / tadyadasya
tannāmākarodvāyustadrūpamabhavadvāyurvai ugrastasmāyadā
balavadvāyugro vātītyāhuḥ so' . . . //

^{33'} SBr.VI.1.3.14

tamabravidāsanirasīti / tadyadasya
tannāmākarodviyuttadrūpamabhavadvidyudvāi āsanistasmāyam
vidyuddhantyaśanirabadhīdityāhuḥ so' . . . //

6. รูปของภาวะ ภาวะ แปลตามรูปศัพท์ว่า ภพ ในที่นี้หมายถึง พระปรรชัญยะ หรือปรากฏการณ์แห่ง เมฆฝน หอตั้งชื่อนี้เป็นชื่อที่ 6 พระปรรชัญยะ ได้กลายเป็นรูปของพระอัคนี เพราะทุกสิ่งทุกอย่าง คือพระปรรชัญยะ³⁴ . . .

7. รูปของมหาเทวะ ตามรูปศัพท์ มหาเทวะ แปลว่า เทพผู้ยิ่งใหญ่ ในที่นี้หมายถึง พระจันทร์ หอตั้งชื่อนี้เป็นชื่อที่ 7 พระจันทร์ได้กลายเป็นรูปของพระอัคนี พระประชาบดีนั้นเองคือ พระจันทร์ พระจันทร์คือมหาเทพ³⁵ . . .

8. รูปของอิสานะ ตามรูปศัพท์ อิสานะ แปลว่า ผู้เป็นใหญ่ ในที่นี้หมายถึง พระอาทิตย์ หอตั้งชื่อนี้เป็นชื่อที่ 8 พระอาทิตย์ได้กลายเป็นรูปของพระอัคนี พระอาทิตย์นั้นเองคือ อิสานะ เพราะพระอาทิตย์ครอบครองจักรวาลนี้ทั้งหมด³⁶ . . .

จะเห็นได้ว่า แนวคิดเรื่องรูปของพระอัคนีในคัมภีร์ศตปถพราหมณะ ได้ขยายออกไป จากคัมภีร์ฤคเวทถึง 8 รูป เป็นรูปที่ซ้ำกับคัมภีร์ฤคเวท 3 รูป ได้แก่ รูปพระอาทิตย์ (อิสานะ) รูปของสายฟ้า (วิษุค) และรูปของอัคนี ส่วนรูปที่ขยายออกไปอีก 5 รูป ได้แก่ รูปของเสียงร้องไห้ (รุทร) รูปของน้ำ พิษ ลม และพระจันทร์

³⁴SBr.VI.1.3.15

tamabravidbhavo' sīti / tadyadasya
tannāmākarotparjanyastadrūpamabhavatparjanyo vāi
bhavaḥ parjanyaḍdhīdam sarvaṃ bhavati so' . . . //

³⁵SBr.VI.1.3.16

tamabravinmahāndevo' sīti / tadyadasya
tannāmākarocchandramāstadrūpamabhavatpajāpatirvāi candramāḥ
prajāpatirvāi mahāndevaḥ so' . . . //

³⁶SBr.VI.1.3.17

tamabravidīśāno' sīti / tadyadasya
tannāmākarodādityastadrūpamabhavadādityo vāi īśāna ādityo hyasya
sarvasyeste so' . . . //

เนื่องจาก พระอักษนีอยู่ในรูปของสิ่งทั้ง ๘ นี้ คัมภีร์ศตปถพราหมณะ จึงกล่าวว่า บทสวดสุดดีในคัมภีร์ฤคเวทที่แต่งด้วยฉันท์กายตรี (gāyatrī) จึงมี แผนผังคัมของฉันท์ คือเสียง (อักษร) ๘ พยางค์ กล่าวอีกนัยหนึ่ง เสียงทั้ง ๘ พยางค์ในฉันท์กายตรี เป็นมูลลาธิฐานของ รูปของพระอักษนี ดังนั้น คนทั้งหลายจึงกล่าวว่า พระอักษนีคือ "กายตรี"³⁷

ส่วนรูปที่ ๑ นั้น คือ รูปของกุมาร³⁸ คนทั้งหลายไม่อาจมองเห็นได้ เพราะรูปที่ ๑ เข้าไปอยู่ในรูปทั้ง ๘ นั้น³⁹ รูปที่ ๑ ของพระอักษนี อาจเป็นการเอาจำนวน ๑ คูณกัน⁴⁰

รูปของพระอักษนีในคัมภีร์ศตปถพราหมณะกับชื่อมหาเทพ

ชื่อทั้ง ๘ คือ รุทระ สรรพหะ* ปศุบัติ ลุกระ อักษนี ภาวะ มหาเทวะ และอักษันะ ในคัมภีร์ศตปถพราหมณะ ถือว่าเป็นรูปของพระอักษนี แต่ในคัมภีร์ศางขายนพราหมณะ รูปทั้ง ๘

^{37'} SBr.VI.1.3.19

yadvevāṣṭāvagnirūpani / aṣṭākṣarā gāyatrī
tasmādāhurgāyatro' gniriti . . . /

^{38'} SBr.VI.1.3.18

tānyetānyāṣṭāvagnirūpani / kumāro navamaḥ . . . /

^{39'} SBr.VI.1.3.19

. . . so' yam kumāro rūpānyanuprāvisanna vāi agniṃ
kumāramiva pasyantyetānyevāsya rūpani pasyantyetāni hi
rūpānyanuprāvisat //

^{40'} SBr.VI.1.3.19

. . . sāivāgnestriṅvṛttā //

* ในคัมภีร์ศางขายนพราหมณะ เขียนเป็น สรรพหะ (sarva)

เหล่านี้เป็นชื่อของมหาเทพ* ผู้อยู่ในรูปทั้ง 8 ลักษณะ ซึ่งตรงกับชื่อรูปของพระอัคนี แต่มีการเรียงลำดับชื่อต่างไปจากคัมภีร์ศตปถพราหมณะ ดังนี้คือ ภาวะ ศรหะ ปศุปติ อครทเวะ มหาทเวะ รุทระ อีสานะ และอัคนี

มหาเทพ ได้ชื่อเหล่านี้หลังจากที่เขาเกิดมาแล้ว เข้าเฝ้าพระประชาบดีผู้เป็นบิดาของเขา เพื่อให้พระประชาบดีตั้งชื่อให้ พระประชาบดีตั้งชื่อแก่มหาเทพถึง 8 ครั้ง และ 8 ชื่อ⁴¹ เช่นเดียวกับเรื่องราวการขอชื่อของพระอัคนีในคัมภีร์ศตปถพราหมณะ โดยตั้งชื่อแรกว่า ภาวะ และชื่อสุดท้ายคือ อัคนี ในบรรดาชื่อทั้ง 8 ของมหาเทพนั้น บางชื่อมีความหมายต่างออกไปจากคัมภีร์ศตปถพราหมณะ ซึ่งพอจะนำมาเปรียบเทียบกัน ได้ดังนี้

1. รูปของภาวะ คัมภีร์ศตปถา หมายถึงพระปรรชันยะ หรือปรากฏการณ์แห่งเมฆฝน แต่คัมภีร์สาขายานนา หมายถึงน้ำ⁴²
2. รูปของศรหะ คัมภีร์ศตปถา หมายถึงสิ่งทั้งปวง หรือน้ำ แต่คัมภีร์สาขายานนา หมายถึงพระอัคนี⁴³

* มหาเทพ ในคัมภีร์ศตปถพราหมณะ เป็นชื่อพระจันทร์ (SBr.VI.1.3.16) คัมภีร์สาขายานนาพราหมณะ เป็นชื่อพระอาทิตย์ (SāṅkhBr.VI.6) ส่วนในคัมภีร์มหาภารตะ เป็นชื่อของพระศิวะ (MBh.XIII.85.25) บางทีเรียกว่า รุทระ และบางครั้งมหาเทพก็คือ เทพองค์เดียวกับพระอัคนี (Muir, 1976: 349)

⁴¹ SāṅkhBr.VI.9

sa eso' ṣṭanāma' ṣṭadhā vihito mahāndevah /

⁴² SāṅkhBr.VI.2

sa vai tvamityabravidbhavaḥ eveti yadbhavaḥ āpah /

⁴³ SāṅkhBr.VI.3

sa vai tvamityabraviccharvaḥ eveti yaccharvo' gñih /

3. รูปของปศุปติ คัมภีร์ศคปถา หมายถึงพิช แต่คัมภีร์ศางชาयนา หมายถึงลม⁴⁴
4. รูปของอุคร เทวะ คัมภีร์ศคปถา หมายถึงลม แต่คัมภีร์ศางชาयนา หมายถึงพิช และคัมภีร์ไมทั้งหลาย⁴⁵
5. รูปของมหา เทวะ คัมภีร์ศคปถา หมายถึงพระจันทร์ คัมภีร์ศางชาयนา หมายถึงพระอาทิตย์⁴⁶
6. รูปของรุทระ คัมภีร์ศคปถา หมายถึงพระอัคนี คัมภีร์ศางชาयนา หมายถึงพระจันทร์⁴⁷
7. รูปของอัสถานะ คัมภีร์ศคปถา หมายถึงพระอาทิตย์ คัมภีร์ศางชาयนา หมายถึงอาหาร⁴⁸

⁴⁴ SāṅkhBr.VI.4

sa vāi tvamityabravitpasupatireveti yatpasupatirvāyuh /

⁴⁵ Ibid.,5

sa vāi tvamityabraavidugrah eva devah iti yadugro devah
osadhayo vanaspatayah /

⁴⁶ Ibid.,6

sa vāi tvamityabravinmahāneva devah iti yanmahāndevah
ādityah /

⁴⁷ Ibid.,7

sa vāi tvamityabraavidrudrah eveti yadrudrascandramān /

⁴⁸ Ibid.,8

sa vāi tvamityabraavidīśāṅṅ eveti yadīśāṅṅ' nnam /

8. รูปของอัคนี คัมภีร์ศคปถา หมายถึงสายฟ้า คัมภีร์ศางขายนา หมายถึงพระอินทร์⁴⁹

จากการเปรียบเทียบดังกล่าวมาแล้วนี้ จะเห็นว่ารูปทั้ง 8 ของพระอัคนี และชื่อของมหาเทพ มีความหมายตรงกันคือ รูปที่ 1 ได้แก่รูปของภาวะ เพราะปรากฏการณ์แห่งเมฆ ก็คือน้ำ รูปที่ 2 ได้แก่รูปของสรรหะ เพราะพระอัคนีเป็นทุกสิ่งทุกอย่าง และรูปที่ 8 คือรูปของอัคนี ซึ่งหมายถึงสายฟ้าหรือพระอินทร์ และมีบางครั้งที่คัมภีร์ฤคเวทถือว่า พระอินทร์และพระอัคนีก็เป็นเทพองค์เดียวกัน* เป็นแต่ เรียกชื่อต่างออกไปเพื่อแยกหน้าที่กันทำ เท่านั้น

พระอัคนีในคติของคนอื่น เดียวโบราณดังกล่าวมาในรายละเอียดต่าง ๆ หอสรุปได้เป็นประเด็นสำคัญ 2 ประการคือ

ก. ที่มาและความหมายของศัพท์

นักปราชญ์ทางภาษาสันสกฤตในสมัยปัจจุบัน เช่น แลนแมนและแมกโนเนลล์ มีความเห็นตรงกันว่า อคุนิ มาจากธาดูอู (√aj)

ในคัมภีร์ภาษาสันสกฤตโบราณ มีความเห็นต่างออกไปจากนักปราชญ์ข้างต้น เช่น คัมภีร์นิชฌฏและนิรุกคะถือว่า อคุนิ มาจากธาดูถึง 4 ตัว คือ ธาดูอิ (√i) ธาดูอู (√aṅj) ธาดูหุ (√dah) และธาดูนี (√nī) อีกคัมภีร์หนึ่ง คือพฤตทเทวดา ถือว่า อคุนิมาจากกลุ่มคำทั้ง 3 คือ ag-re, agra-nī และ aṅgam samnī

ส่วนความหมายของศัพท์สามารถแยกออกเป็น 2 พวก พวกหนึ่ง พยายามให้ความหมายตามรูปศัพท์โดยถือเอาความหมายของธาดู เป็นหลัก อคุนิ จึงมีความหมายว่า คล่องแคล่ว ว่องไว ส่องสว่าง เผาไหม้ และนำไป ส่วนอีกพวกหนึ่ง เป็นการให้ความหมายทางศาสนา หรือ

⁴⁹SāṅkhBr.VI.9

sa vāi tvamityabravīdasanireveti yadaśanirindrah /

* ุรายละเอียดในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้, หน้า 142.

ความหมาย เพื่อจะตีความให้ เข้ากับ เนื้อหาหรือใจความที่ต้องการ อคนิ จึงมีความหมายว่า ไฟ
ไฟดวงสว่าง เทพเจ้าแห่งไฟ ปุโรหิต หรือผู้นำในการบวงสรวง

ข. รูปของพระอัคนีในลักษณะต่าง ๆ

ตามความเห็นของคนอินเดียในคัมภีร์ฤคเวท พระอัคนี คือไฟที่มีอยู่ในสวรรค์
(พระอาทิตย์) ไฟในบรรยากาศ (สายฟ้า) และไฟบนโลกรวมทั้งไฟในพิธีกรรมทางศาสนาด้วย
ต่อมาในคัมภีร์พราหมณะ โดยเฉพาะคัมภีร์ศคปถพราหมณะ รูปทั้ง ๓ ของพระอัคนีได้ขยายออกไป
ถึง ๘ รูป ได้แก่ รูปของเสีร้องไห้ (รุทระ) น้ำ ลม พืช เมฆฝน พระจันทร์ สายฟ้า และ
พระอาทิตย์

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พระอัคคี รูปภาพที่ ๒.

จากหนังสือ

W. J. Wilkins, Hindu Mythology (Varanasi: Indological
Book House, 1972), p.23.

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย